

Fornyset evangelisk teologi

Anders-Christian Jacobsen

Baggrund

Den danske folkekirke defineres i grundloven som evangelisk-luthersk. Den evangelisk-lutherske reformation var båret af én bestemt teologisk tanke, der var særlig relevant i begyndelsen af 1500-tallet, og som stadig må betragtes som bærende for evangelisk kristendom – tanken om, at menneskers frelse alene beror på Guds nåde. Når det er sagt, må det også siges, at denne tanke blev rendyrket i reformationen i 1500-tallet til en form for ekstremisme, der kom til at fordreje og skjule mange andre aspekter af kristendommen især menneskets positive rolle i gudsforholdet og i forhold til medmennesket. Samtidig er stort set alle de historiske og teologiske omstændigheder, der var basis for formuleringen af den lutherske retfærdiggørelseslære i første halvdel af 1500-tallet, nu forandret. Nu bliver det derfor tydeligt, at den lutherske formulering af læren om menneskets retfærdiggørelse af nåde ved tro rummer nogle fatale teologiske problemer, som ikke kun skyldes den historiske kontekst i 1500-tallet, men som afspejler grundlæggende teologiske svagheder i den vestkirkelige augustinsk-reformatoriske tradition. Derfor må evangelisk teologi reformuleres, hvis den skal bevare sin gyldighed.

Et andet udgangspunkt

Lars Sandbeck har i flere artikler her på hjemmesiden redegjort for disse problemer i den vestkirkelige teologiske tradition generelt og i luthersk teologi specifikt. Jeg koncentrerer mig derfor om den konstruktive og fremadrettede opgave med at formulere en fornyet evangelisk teologi, der kan overvinde nogle af de anførte problemer. Denne reformulering af evangelisk teologi bygger på følgende fundamentale forudsætninger:

- Gud er entydig god, ophav til alt som er, ikke en 'ting' i sig selv, men magten til at være til i alt som er til; Gud skaber retfærdighed og fællesskab ved hjælp af sin godhed og kærlighed og ikke ved hjælp af trusler om evig fortabelse. Gud har åbenbaret sig fuldt ud i Jesus Kristus. Hermed afvises den lutherske tanke om 'den skjulte Gud', som udtrykker, at Gud også vil nogle menneskers fortabelse og tilintetgørelse.
- Mennesket er skabt i Guds billede og er derfor også entydigt godt, men menneskets godhed er mangelfuld, fordi mennesket eksisterer på afstand fra Gud. Synd er mangel på godhed, mangel på guddommelighed, men ikke totalt fravær af godhed og guddommelighed. Hermed afvises den augustinsk-lutherske arvesyndslære, der hævder, at alle mennesker er ramt af en arvet skyld, der fordærver deres natur og medfører evig fordømmelse, straf og pine, hvis ikke de frelses gennem dåben.
- Frelse er igen at nærme sig Gud og andre mennesker i gensidig kærlighed og barmhjertighed; det sker gennem en helliggørelsesproces, hvor Gud og menneske samarbejder om at lede mennesker til deres mål i foreningen med Gud. Hermed afvises den lutherske påstand om, at mennesker ikke kan bidrage til deres egen og andres frelse, og at

mennesker ikke kan og ikke skal bestræbe sig på at leve et liv i kærlighed til Gud og næsten (helliggørelse).

- Ingen er udelukket fra denne frelsesproces. Alle er på vej. Alle frelses. Hermed afvises læren om den såkaldte 'dobbelte udgang', som betyder, at nogen frelses og andre går fortabt. Særligt afvises den augustinsk-lutherske forestilling om den såkaldte 'dobbelte forudbestemmelse', hvor det er Gud selv, der vælger, hvem der skal frelses og hvem, der skal fortabes. Denne tankegang gør Gud til en djævel.
- 'Evigt liv' begynder i dette liv, hvor fællesskabet mellem Gud, menneske, medmenneske og det ikke menneskelige skaberværk udfoldes. Dette evige liv er ikke begrænset af den fysiske værens omformning gennem naturlige biologiske processer. Hermed afvises tanken om, at 'det evige liv' kun er noget fremtidigt, og at dette evige liv er en direkte fortsættelse af det fysiske liv i denne verden.
- Kirken er som de helliges fællesskab gudsrige på jorden. Hermed afvises den i dansk luthersk teologi fremherskende tendens til først og fremmest at betragte kirken som en politisk bestemt verdslig (stats)institution.

Gud

I det følgende vil jeg forsøge at udfolde de ovennævnte grundtemaer i evangelisk teologi som udtryk for kærlighed, fællesskab og bevægelse. Disse tre ord beskriver både Gud, mennesker, det ikke-menneskelige skaberværk og relationerne mellem disse. Forstået i en kristen fortolkningsramme er det, at noget overhovedet er til, et udtryk for kærlighed. Kærligheden kan ikke være alene. Derfor skaber Gud ud af kærlighed noget andet, som han kan elske. Dermed er der skabt bevægelse og fællesskab. Gud rækker ud efter det skabte, som han opretter et ubrydeligt fællesskab med. Dette fællesskab omfatter alt det skabte. Derfor er mennesker forpligtet på gennem bevægelse hinmod hinanden og kærlighed til hinanden at bidrage til dette fællesskab. Så kortfattet kan kristen evangelisk teologi efter min mening formuleres. Men der kan og skal selvfølgelig siges meget mere. Jeg skriver lidt mere her, og så er det mit håb, at andre vil tage del i samtalen, så vi i fællesskab kan sige meget mere konkret om, hvad kristendom er, når den forstås som kærlighedens bevægelse og kærlighedens fællesskab. Først om Gud:

I Første Johannes Brev 4,8 og 4,16 står der, at Gud er kærlighed. Det er for brevsriveren det vigtigste, der er at sige om Gud: Gud er kærlighed. Det må være grundlaget for enhver fortolkning af kristendommen. Det er jeg enig med Johannes i. Enhver definition af Gud og af kristendommen, der rokker ved det grundlag, er på afveje.

Men hvordan kan Gud *være* kærlighed? Kan Gud bare sidde i sin himmel og være kærlig uden at være kærlig i forhold til nogen eller noget? Nej! Naturligvis ikke. Den kristne traditions svar på, hvem og hvad Gud elsker har to dimensioner: Det første svar bygger på treenighedslæren: Gud elsker sig selv forstået som den evige kærlighed mellem Gud Fader, Gud Søn og Gud Helligånd. Det svar er vigtigt, fordi det fremhæver, at Guds væsen og væren er kærlighed, bevægelse og fællesskab. Det andet svar udspringer af det første: fordi Gud er kærlighed, kan den treenige Gud være kilde til og forbillede for kærlighedens bevægelse og fællesskab i og blandt det skabte. Guds kærlighed strømmer over og skaber noget andet end Gud selv. I sin kontinuerlige skaben bevæger den treenige Gud sig ud over sig selv og opretter et kærlighedens fællesskab med det skabte. Derfor hører Gud, mennesker og det ikke-menneskelige skaberværk sammen og kan aldrig adskilles fuldstændigt.

Mennesket og det øvrige skaberværk

Skaberværket er resultatet af den treenige Guds kærlige bevægelse ud af sig selv. Mennesket og det øvrige skaberværk er således fra begyndelsen inkluderet i Guds kærligheds fællesskab. Det udtrykkes i den bibelske tradition ved at Gud ordner alt det skabte, så der blev kosmos og ikke kaos (jf. 1 Mos. kap. 1), og ved at Gud skaber mennesket i sit eget billede (1. Mos. 1,26-27). Fra kristendommens begyndelse er Kristus blevet forstået som det billede, i hvilket mennesket er skabt. Kristus, Ordet som Johannesevangeliet kalder Kristus, er selve Guds billede, og mennesker er afbilleder af dette forbillede. Mennesker er Kristusformede. Derfor siger Johannesevangeliet også, at Kristus ved inkarnationen kom til sit eget (Johannesevangeliet 1,11).

I de bibelske og senere teologiske traditioner er det ikke-menneskelige skaberværk først og fremmest forstået som levested og forråds-kammer for mennesker (jf. 1 Mos kap. 1-3). 'Oprindeligt' gav jorden automatisk gode levesteder for mennesker og rigeligt med føde, men 'efter' menneskets synd må mennesker aftvinge jorden dens afgrøde. Det syn på det ikke-menneskelige skaberværk har vist sig at føre til ødelæggelse af Guds skaberværk, som jo også er inkluderet i kærlighedens fællesskab. Mennesker aftvinger skaberværket mere end nødvendigt, og mere end skaberværket kan bære. På dette punkt må der teologisk nytænkning til. Det vender jeg tilbage til.

Forestillingen om menneskets gudbilledlighed udtrykker et særligt nært forhold mellem Gud og mennesket. Mennesker har en større lighed med Gud, end resten af det skabte. Det er imidlertid ikke ensbetydende med, at mennesker i højere grad end det øvrige skaberværk er omfattet af Guds kærlighed. Der er givet mange forklaringer på, hvori menneskers særlige lighed med Gud består. Her vil jeg nøjes med at fremhæve, at menneskers særlige lighed med Gud medfører, at mennesker har ansvar for det øvrige skaberværk. Der har også været mange spekulationer om, 'hvornår' mennesker bliver gudbilledlige og i hvor høj grad. Også her vil jeg afholde mig fra at referere de mange spekulationer og blot nævne, at man sammenfattende kan sige, at forestillingen om menneskets gudbilledlighed udtrykker, at Gud på en særlig måde gør mennesker delagtige i sin egen væren og sit eget væsen. Mennesker er født med denne særlige delagtighed i Guds væren og væsen, men samtidig vokser denne delagtighed til stadighed, så mennesker nærmer sig Gud for til sidst at blive helt forenede med Gud. Det er frelsen. Skabelse og frelse hører sammen.

Der er efter min mening væsentlige grunde til nu at betone nærheden mellem Gud og menneske: For det første svarer det bedst til den tidligste kristendoms syn på Gud og menneske; for det andet kan det være med til at overvinde en lang teologisk tradition, der har betonet afstanden og adskillelsen mellem Gud og menneske; og for det tredje er det en teologi, der svarer bedre til menneskers erfaring. De fleste mennesker forstår ikke sig selv som værende i radikal naturlig modsætning til deres eget og til tilværelsens udgangspunkt og grundlag – Gud, magten til at være til i alt det, der er til. En egentlig evangelisk teologi må derfor betone nærheden mellem Gud og mennesker og ikke modsætningerne og fjendskabet.

Hvis vi går 'bagom' den augustinsk-protestantiske kristendomstradition, hvor menneskets synd og menneskenaturens fordærv og dermed menneskers adskillelse fra Gud blev understreget som det mest betydningsfulde, der er at sige om mennesket, kommer vi til den tidlige græksprogede teologi, der betonedede nærheden og fællesskabet mellem Gud og mennesker – uden dog at se stort på menneskers synd og trang til at bevæge sig bort fra Gud. Disse teologer havde forskellige måder at udtrykke det nære forhold mellem Gud og mennesker på: nogle forklarede at mennesker var af guddommelig natur; andre at mennesker blev adopterede som Guds børn og ifølge dem alle, var mennesker skabt i Guds billede.

Origenes fra Alexandria er nok den, der går længst i sin beskrivelse af ligheden og enheden mellem Gud og mennesker. Ifølge Origenes har alle rationelle skabninger eksisteret i evighed i Gud. Derfor har de bevæget sig, strømmet ud af Gud og Kristus som selvstændige væsener. Mennesker er således fra evighed af i Gud og af Guds væsen. Skabelse er ifølge Origenes denne udstrømning ud af Gud (emanation). Synd er at mennesker bevæger sig for langt væk fra dets ophav i Gud. Det svækker menneskers guddommelige natur, men ødelægger den ikke. Denne radikale forståelse af menneskers enhed med Gud og deres evige eksistens var for radikal for mange andre af de østkirkelige teologer. Derfor blev denne idé forkastet på en kirkemøde i 553, men den grundlæggende forestilling om, at mennesker af natur eller adoption er guddommelige, blev af de fleste østkirkelige teologer fastholdt som menneskets oprindelse og endemål.

Jeg mener, at vi må genintroducere dette syn på mennesket i folkekirken, fordi det er mere 'evangelisk' og mere erfarings nært end det augustinsk-lutherske menneskesyn.

Det udelukker ikke, at mennesket også må forstås som 'synder'. Skønt nærheden og barneforholdet mellem Gud og menneske er det grundlæggende, er der også et modsætningsforhold mellem Gud og menneske. Der findes meget, som snylter på Guds godhed og væren, og som ofte gør tilværelsen lidelsesfuld. Det er en helt almindelig erfaring, som alle kender til. Det er det, som vi kalder ondskab og synd. Ondskab og synd er udtryk for menneskers misbrug af deres frihed. Dette misbrug fører mennesker væk fra Gud og næsten og ind i selvoptagetheden og lidelsen. Synd er imidlertid en bevægelse væk fra udgangspunktet i Gud. Det er ikke naturligt for mennesket at være på afstand fra Gud og i oprør mod Gud, men derimod unaturligt. Menneskers frihed fører dem på afveje fra Gud, men friheden kan ikke bruges til i radikal forstand at tilintetgøre sig selv eller andre. Hvis det var muligt, så ville mennesker have mere magt end Gud, og Gud ville ikke være Gud.

Dom og frelse

Fordi menneskers liv er også præget af misbrugt frihed, selvoptagethed, opgør med Gud – synd, så er dom og frelse nødvendig. Dommen er Guds afsløring af menneskets egenrådighed og egoisme. Frelse er bevægelsen tilbage til Gud – til værens kilde. Denne frelsesproces er lang og forløber i et samarbejde (synergi) mellem Gud og mennesker. Kristendommens påstand er, at mennesker er kommet så langt væk fra Gud, at de ikke kan bringe sig selv tilbage. Derfor er det nødvendigt for mennesker, at Gud hele tiden på ny udstrækker sin kærlighed til mennesket i en frelsende og inkluderende bevægelse, så fællesskabet mellem Gud, andre mennesker og det ikke-menneskelige skaberværk hele tiden på ny genoprettes. Det er kernen i evangeliet om frelsen i Jesus Kristus og om fornyelsen gennem Helligåndens stadige nærvær og virken. Guds frelsende og fornyende handlinger med mennesket sker ikke hen over hovedet på mennesker, men inkluderer det gudbilledlige og Kristusformede menneske i frelsesprocessen, som derfor er et samarbejde mellem Gud, der søger mennesket og mennesket, der søger Gud. Gud er udholdende og søger mennesker indtil han finder dem og fører dem alle til frelse. Gud helmer ikke i sin kærlige bevægelse henimod mennesket før det sidste får er fundet og bragt i sikkerhed. Så er Gud blevet alt i alle (jf. 1 Kor 15,28).

Hvordan ser det ud i praksis?

Det ovenstående er kun en kort dogmatisk skitse, som senere må udfoldes gennem en fælles samtale om, hvad evangelisk teologi er i dag, og hvordan en sådan teologi udfoldes i praksis. Dogmatikkens opgave er at give en begrebslig og teoretisk sammenhængende beskrivelse af teologiens temaer. Derfor er dogmatikken begrænset og kan ikke stå alene. Dogmatikkens teoretiske formuleringer må for at blive til forkyndelse omformes til et ikke-begrebsligt sprog i liturgien,

prædikenen, lovsangen, dåbsoplæringen osv. I forkyndelsen må der bruges billeder, metaforer, fortællinger og meget mere. Dogmatikkens opgave består i at skabe et fundament for forkyndelsen, så forkyndelsens billedtale om Gud ikke skaber afgudsbilleder. Derfor er den teologiske opgave ikke løst med at fremlægge en dogmatisk skitse, men kun lige begyndt. Derfor vil jeg i det følgende præsentere nogle korte formuleringer af, hvilke praktiske konsekvenser den ovenstående dogmatiske skitse må få. Også her kan det kun blive til kortfattede antydninger, som jeg håber, kan føre til konstruktive samtaler.

Ligesom 1. Johannesbrev leverede overskriften til det ovenstående afsnit om Gud, kan vi i samme brev finde et udsagn, der er velegnet til at danne overskrift for dette afsnit om den kristne praksis. I Johannesbrev 4,11 står der: "Mine kære, når Gud har elsket os således, skylder vi også at elske hinanden". Så det det hele egentlig sagt: fordi Gud har elsket os først, er vi også forpligtede til at elske hinanden. Næstekærligheden er kristendommens praktiske og konkrete udtryk. Det lyder på den ene side banalt, men det er en uhyre krævende fordring, som intet menneske kan efterleve fuldt ud. Derfor er Guds hjælp og Guds nåde nødvendig. Når næstekærligheden ikke melder sig af sig selv som en 'suveræn livsyttring', så stiller etikken krav om, at man handler næstekærligt af pligt. Men mennesker er begrænsede. Derfor er kravet, at du elsker din læste lige så meget som dig selv – ikke mere. I denne begrænsning af kravet ligger en erkendelse af, at mennesker er menneskelige og endnu ikke guddommelige. Det er et udtryk for omsorg for mennesket: mennesket kan ikke kun give, men må også modtage; kan ikke kun agere, men må også restituere; kan ikke kun arbejde, men må også bede. På trods af denne begrænsning af kravet kan igen dog opfylde kravet af sig selv. Guds hjælp er nødvendig. Og selv da fejler vi: Derfor er dom og frelse centrale begreber i kristendommen.

Hvordan udfoldes denne kristne etik i praksis? Det hele må begynde i gudstjenesten bredt forstået. Vi må først give Gud plads til at elske, før vi selv kan elske. Det kræver åbenhed og modtagelighed for Guds kærlighed, som rækkes til os på mangfoldige måder: gennem ens næster på mangfoldige måder i hverdagslivets fællesskaber, gennem erfaringer af skønhed og godhed i naturens og i menneskers kreativitet, i samfundets institutionaliserede barmhjertighed, i gudstjenestens fællesskab, hvor ordet forkyndes og sakramenterne forvaltes, i individuelle menneskers åndelige møder med Gud osv. Fyldt af Guds kærlighed kan vi deltage i Guds kærlige bevægelse udad mod næsten og skaberværket. Denne kærlighedens bevægelse kan antage uendeligt mange konkrete former, som jeg naturligvis ikke kan opremse her. Hvad det drejer sig om, viser sig i de konkrete situationer. Dog vil jeg minde om Jesus ord: "de fattige har I altid hos jer" (Matthæusevangeliet 21,11). Det må være et kendetegn på enhver kristen kirke, at den tager sig af de fattige – og fattig kan man være på mange måder både åndeligt og materielt. Kirken må være på de svages og undertrykte side. I vores tid må det også være et kendetegn på enhver kristen kirke, at den deltager i beskyttelsen af den ikke menneskelige del af skaberværket, idet vi nu oplever, at menneskers udbytning truer skaberværkets eksistens. Den ikke menneskelige del af skaberværket er blevet den svage part i forholdet til mennesker.

Den ovenstående dogmatiske skitse og de nævnte eksempler på kristen praksis er netop kun en skitse og et par eksempler. Hvordan dogmatikken og etikken skal udfoldes, afhænger af tid og sted og skal derfor udfoldes i konkrete fællesskaber